

Ingemar Hedenius - En filosof och hans tid

S.Nordin

Jan 11 - Jan 15, 2005

Hedenius, tillsammans med sina vapendragare Wedberg och Marc-Wogau, bidrog till att etablera den anglo-saxiska analytiska filosofin, med dess portalfigur Bertrand Russell, i den svenska akademiska filosofivärlden. Rötterna till denna utveckling sträcker sig till att finna i den högst provinsiella Uppsala-skolan med dess tekniska syn på filosofin och dess uttalade mission att utrota alla tendenser till metafysik. En utveckling som underlätades av att skolans två huvudfigurer - Hegerström och Phalén, dog redan under 30-talet, vilket öppnade vägen för moderna impulser från omvärlden. Denna logiska utveckling av filosofin ledde också, kanske inte förvånande, inom ett par rätioner till ett formelfkteri utan anknytning till filosofins traditionella roll, en utveckling som uppenbarligen beklagades av Hedenius på äldre dagar¹.

Hedenius själv är urtypen för den provinsiella svenske akademikern, med en nästan obefintlig fackfilosofisk produktion och en produktion som i väsentligt är helt ofrattad på svenska, ett fenomen som nästan skulle vara omjligt idag. Uppvuxen i ett gediget borgerligt hem (både hans far och farfar var framstående medicinare, en bana som även hans bror skulle följa) med den trygghet och bekvämlighet från livets mörker som en sådan skänker, men även de rikliga tillfällena till religiösa grubblerier och odlande av svärmoder till den med drömtillämpat temperament, gavs han de bästa fruktstämningarna. Som skolelev var han ytterst medelmåttig utan att utmärka sig i ens något enda märke². Studenten utgjorde en vändpunkt i hans liv och med ett inträde i det akademiska livet som med sin frihet och bildningsideal numera ter oss smittat idylliskt, men som även inrymde ett icke oansenligt antal ölater, av vilka många skulle vara omjliga idag. Mötet med Platon innebar en befrielse från Kristendomen, och antas man ett frisläpande av intellektuell energi, som förde honom spikrakt genom en konventionell akademisk karriär, kantad av oskyldiga förlustelser och musikaliska spex. I slutet av 40-talet finner vi Hedenius etablerad som professor med ett utvecklade kontaktnät och familjefader med fyra barn och en uppoffrande hustru. Vidare har han några tidigare gjort upp med sin fregngares värdenihilism, omdefinierat den och etablerat en fruktbar relation mellan satsanalys och juridik, allt presenterat i en för lekmannen trolig bok - Om Rätt och Moral. Troligen Hedenius enda väsentliga bidrag till filosofin, och för vilket han, kanske inte helt oförtjänt, ett antal decennier senare promoveras som juris hedersdoktor. Fylld med tillframsikt verkar den egna intellektuella främjaren och sugen på kätt identifierar han den perfekta slaktboskapen - teologerna. Manegen krattas i och med att Tingsten tillträder som chefredaktör för DN och erbjuder honom plats som medarbetare på dess kultursida.

Den debatt som följer, och av honom själv sammanfattad i bokform under titeln 'Tro och vetande' visar sig bli 'his finest hour' och lär ha varit en av de mest uppmärksammade

¹ Logikens roll som det rationella tänkandets underbyggnad, speciellt matematikens, har gradvis marginaliserats. Modern logik utgör inte så mycket ett fundament från matematiken, som en teknisk del av den bland många andra

² Hedenius hatade nog skolan på sin tid, men ironiskt nog om han inte ovantat gick han på äldre dagar till stormen mot kunskapsskolans frfall

kulturdebatter i modern svensk tid. I efterhand ter sig debatten något naiv och hur kunde den tas på sådant allvar, dåslade inte Hedenius sin kraft och begynnning på ett sådant litet byte? Tidpunkten var dock mesterligt vald. Kyrkans makt var fortfarande stor och teologerna njöt intellektuell prestige; dock dess intellektuella fundament hade utgräpts under drygt 200 år och byggnaden var sedan länge fallfärdig. Vad Hedenius endast behövde göra var att stötta in stöten där den var som svagast - teologernas intellektuella främthet, och angripa dem med den analytiska filosofins obönhärliga logik och systematik, och sedan låta gravitationen göra resten. Teologerna spelade villigt med och utsatte sig därmed för tälje när de gånge efter gånge, ensamma eller i klump, angrep Hedenius med kläna argument med förväntad utgång³.

Framgången måste ha varit berusande för honom. För att vara en anonym professor var han nu en kulturpersonlighet, med all den efterströvarsvärda glans en sådan innebar. Hans namn uttalades på nstan var mans läppar, och respektfulla hemma-hos-reportage gjordes av veckopressen. Detta skulle bli hans musik, och så blev det, dock med sjunkande framgång, under resten av livet. En professors vardagsarbete var honom motbjudande, filosofisk forskning hade han varken mage eller huvud för, dock att skriva böcker stod till hans höger, och efter succén med 'Tro och Vetande' var han ett ansett tillskott till Bonniers stall (som smningom skulle hans porträtt målas och sllas till samlingen på Djurgården). Hans friska formuleringar föredde honom att misstänka ven skultertalanger, en föfnga skerligen underblöst av flitigt umgänge med den tidens skändar. Fljaktligen i tillgg till filosofiska esser ger han ven ut poesi, och för finna sig i smleken att för denna recenserad i en anmälan tillsammans med arkeologen Mobergs vedermdor under rubriken professorers poesi. Dock ven som filosof hller inte Hedenius mttet. Hans vergripande nyttomoral är baserad på möjligheten att göra en nyttokalkyl för varje potentiell handling, utan att ens g nrmare in på hur en sådan kan verhovudtaget vara möjlig. En obegrnsad horisont leder till absurditeter, (våbekant för varje matematiker), en vilken vedervärdig handling som helst kan i princip kompenseras av framtida goda effekter. Hedenius presenterar ett moraliskt tanke-experiment som går ut på att avrättning och tortyr kan i vissa sammanhang vara den goda handlingen. Exemplet knt under namnet den barmhrtige bdeln är ovanligt amatrmässigt, och Hedenius slutsats väcker åkel hos hans kollega filosofen Ofstad⁴, och Hedenius tvingas själv erkänna något skamset att i vissa situationer måste man tydligen trots allt göra avsteg från den allmänna filosofiska principen.

Hedenius var omvitnat stingslig och ksnlig. Han uppskattade att angripa, men blev bestrtt när han själv blev angripen. Han frkastade motståndare som intellektuella nollor och förbjöd dem att yttra sig, men harmades över att själv bli ignorerad och sedd över axeln. Ofta skrev han berömande recensioner om sina vnners böcker och förväntade sig att dessa skulle betala tillbaka skulden med samma mynt. Hans självupptagenhet var uppenbar, utom möjligen för honom själv⁵, men självupptagna individer kan ofta vara charmerande i

³ Frfattaren liknar Hedenius med den moderne västerlänningen som ensam med sin kulspruta mejar ner den ena infdingssvgen efter den andra beväpnade enbart med primitiva spjut!

⁴ Vars student Tnnsj ett par decennier senare hävdar att tortyr och vergrepp kan alltid ursktas av det socialistiska paradisetts infrande för vilka de utgr ndvändiga frutsttningar. Något som när det väckte Hedenius indignation, resulterade i att hans kollega påminde honom att han själv en gånge i tiden sttt denna draksdd

⁵ ett av hans brev förtljer hur han lser en karaktistik om sig själv som medvetet självupptagen, och hur han springer till sin fru för att beklaga sig över tillvitelsen

sin ofrblommade egotism som nstan kan upplevas ssom oskuldsfull. Men hur svra slika personer m vara att konfronteras med, s ger deras stndiga lust att stta sig p tvren och vcka frargelse ett egenvrde i en kultur som annars utmrks av konfliktrdsla. Hedenius frmde aldrig upprepa succén med Tro och vetande debatten⁶. Att angripa ordensvsendet r terigen ett exempel p en reduktion av en triumf till en fars. Hans insats fr barmhrtighetsmord i Hedebyaffren var inte alltfr genomtkt. Tabun mot mord r djupt rotad i rtttsmedvetandet, och eftersom det alltid kommer att finnas konflikter mellan en kodifierad moral och en naturlig, br man respektera den frras ofrmga att vara heltckande. Det r en sak att flja 'hjtats lag' och beg ett brott, och ngot annat att f sin handling officiellt sanktionerad, ty det senare ppnar en sluss. Och man kan ibland tycka att ett par mnaders fngelsevistelse r ett rimligt offer fr samvetsfrid, om det nu r samvetet som pockar. Och nr Hedenius stjrna dalar, nr 60-talet intrder och nyvnstern gr sitt intg, s blir han stndaktig, vgrar att vnda kappan efter vinden, och detta inbjuder till respekt oavsett av vad man m ha tyckt om hans tidigare agerande.

En biografi ver ett fenomen som Hedenius br framfr allt vara en biografi ver en svensk tidsperiod sedd ur ett fixt perspektiv, och det r denna aspekt som frfattaren frmst tagit fasta p. Sledes ryckes lsaren inte med i den vg som utgjorde Hedenius liv. Till denna brist i gestaltning bidrar den frn och med 50-talet okronologiska framstllningen. Frfattaren tar upp olika teman i Hedenius liv och fr dem fram till hans slut. Dr r Hedenius som professorn, debattren och umngesbrodern med poeter och konstnere. Hans bcker tas systematiskt upp och diskuteras, precis som man frvntar sig i en intellektuell biografi, och speciellt nmns de mottagande de fr i kulturspalterna runt om i landets tidningar. Personliga anekdoter, ven om de d och d frekommer, r relativt f; och personliga uppgifter r pfallande ofta imprecisa. Fljden blir att den fascinerande berttelsen om en mniskas utveckling och frfall som lockar lsaren till en biografi inte trder fram med full tydlighet p sidorna.

Hedenius tid var 50-talet och brjan av 60-talet, en tid som numera framtrder som slutskedet p den svenska kulturens blomningstid under 30-och 40-tal. Slutet utgjordes av 60-talets vnstervg, som ironiskt nog kan rkna Hedenius bland de som med sin anti-borgerliga kampanj hjlppte till att stta den igng, och som likt en Tsunamivg, pressas samman till oanade hjder och bryter nr den kommer p grundare vatten. Huruvida den drnkte den gamla kulturen, eller om den bara var ett symptom p en djupare ekonomisk och kommersialiserande utveckling skall man kanske lta vara osagt. I efterhand tycks den ha lmnat ovanligt lite spr. Var det bara en frga om 'Sound and Fury, signifying nothing?'

January 17, 2005 **Ulf Persson:** *Prof.em, Chalmers U.of Tech., Göteborg Sweden ulfp@chalmers.se*

⁶ Hedenius angrepp var riktat mot kyrkan och dess sttdrunder, inte mot religionen som fenomen, ngot som han aldrig lyckades frigra sig ifrn, illustrerad bland annat av hans fascination infr Kierkegaard